

Naslov originala

Robert Harris

AN OFFICER AND A SPY

Copyright © Robert Harris 2013

Translation Copyright © 2014 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Posvećeno Gil

Autorova beleška

Ova knjiga ima nameru da se posluži tehnikom romana da bi ispričala istinitu priču o aferi Drajfus, možda najvećem političkom skandalu i najvećoj zloupotrebi pravde u čitavoj istoriji, kojima će u poslednjoj deceniji XIX veka postati opsednuta najpre Francuska, a zatim i ceo svet. Afera Drajfus izbila je svega dvadeset pet godina pošto je Nemačka nanela Francuskoj strahovit poraz u ratu iz 1870. godine i okupirala Alzas i Lorenu – bio je to potres seizmičkih razmera za ravnotežu sila u Evropi i uvod u Prvi i Drugi svetski rat.

Nijedan od likova u pasusima koji slede, pa čak ni najsporedniji među njima, nije u potpunosti izmišljen, i sve što se u priči događa zaista se dogodilo, barem u izvesnom obliku, u stvarnom životu.

Prirodno je ipak što sam bio prinuđen da pojednostavljujem, da neke ličnosti sasvim izostavim, da drammatizujem i da izmislim mnoge prisne detalje da bih istoriju preobrazio u roman. Naročito, Žorž Pikar nikada nije napisao tajni izveštaj o aferi Drajfus niti ga je pohranio u sef u Ženevi uz uputstvo da ostane zapečaćen dok ne istekne jedan vek od njegove smrti.

Romanopiscu je, međutim, dozvoljeno da zamisli da se odigralo drugačije.

Robert Heris
na godišnjicu pada Bastilje 2013.

Persone dramatis

PORODICA DRAJFUS

Alfred Drajfus

Lusi Drajfus, *njegova žena*

Matje Drajfus, *njegov brat*

Pjer i Žana Drajfus, *Alfredova i Lusina deca*

VOJSKA

General Ogist Mersje, *ministar rata 1893–1895.*

General Žan-Batist Bijo, *ministar rata 1896–1898.*

General Raul le Muton de Boadefr, *načelnik Generalštaba*

General Šarl-Artur Gons, *načelnik Drugog odeljenja Obaveštajne službe*

General Žorž Gabrijel de Pelije, *komandant za vojnu oblast Sene*

Pukovnik Arman di Pati de Klam

Pukovnik Fuko, *vojni ataše u Berlinu*

Major Šarl Ferdinan Valsin Esterhazi, *Sedamdeset četvrti pešadijski puk*

ODELJENJE ZA STATISTIKU

Pukovnik Žan Sander, *načelnik 1887–1895.*

Pukovnik Žorž Pikar, *načelnik 1895–1897.*

Major Iber-Žozef Anri

Kapetan Žil-Maksimilijan Lot

Kapetan Žink

Kapetan Valdan

Feliks Gribelen, *arhivar*

Gospođa Mari Bastijan, *agent*

FRANCUSKA DRŽAVNA POLICIJA

Fransoa Gene

Žan-Alfred Devernin

Luj Ton

EKSPERT ZA ANALIZU RUKOPISA

Alfons Bertijon

ADVOKATI

Luj Lebloa, *Pikarov prijatelj i pravozastupnik*

Fernan Labori, *pravozastupnik Zole, Pikara i Alfreda Drajfusa*

Edgar Demanž, *pravozastupnik Alfreda Drajfusa*

Pol Bertili, *istražni sudija*

KRUG OKO ŽORŽA PIKARA

Polina Monije

Blanša de Kominž i njena porodica

Luj i Marta Lebloa, *prijatelji iz Alzasa*

Edmon i Žana Gast, *rođaci*

Ana i Žil Ge, *sestra i zet*

Žermen Dikas, *prijatelj i štićenik*

Major Alber Kire, *stari drug iz vojske*

DIPLOMATE

Pukovnik Maksimilijan fon Švarckopen, *nemački vojni ataše*

Major Alesandro Panicardi, *italijanski vojni ataše*

DRAJFUSOVE PRISTALICE

Emil Zola

Žorž Klemanso, *političar i novinski urednik*

Alber Klemanso, *advokat*

Ogist Šerer-Kestner, *potpredsednik francuskog Senata*

Žan Žore, *vođa francuskih socijalista*

Žozef Rajnah, *novinar i političar*

Artur Ranc, *političar*

Bernar Lazar, *novinar*

PRVI DEO

1

„Major Pikar, dolazim kod ministra rata...“

Stražar u Ulici Svetog Dominika izlazi iz stražarnice da mi otvori kapiju i ja pretrčavam kroz snežni kovitlac preko vetrovitog dvorišta u topli hol zgrade ministarstva, gde jedan uglađeni mladi gardijski kapetan ustaje da me pozdravi. Ponavljam mu, s naglašenom hitnjom: „*Major Pikar, dolazim kod ministra rata...!*“

Hvatam korak s kapetanom, koji me vodi preko crno-belog mermernog poda ministrove zvanične rezidencije, pa uz spiralno stepenište, pored srebrnih oklopa iz doba Kralja Sunca, pored onog odvratnog primera kiča iz razdoblja Carstva, slike Luja Davida *Napoleon prelazi Alpe preko prelaza Sen Bernar*, te konačno stižemo na prvi sprat, gde zastajemo ispred jednog prozora koji gleda na dvorište i kapetan odlazi da me najavi, ostavivši me na nekoliko trenutaka samog da razmišljam o nečemu prekrasnom i retkom: vrtu usred grada, utihlom ispod snega u jedno zimsko jutro. Čak i žuta električna svetla zgrade Ministarstva rata što trepere između tanušnih grana imaju u sebi nečeg pomalo čarobnog.

„General Mersje vas očekuje, majore.“

Ministrova kancelarija je ogromna, sa zidovima raskošno presvučenim u nežnoplavo i dvostrukim balkonom iznad

pobelelog travnjaka. Dva postarija muškarca u crnim uniformama, najviši oficiri Ministarstva rata, stoje leđima okrenuti kaminu i greju noge. Jedan od njih je general Raul le Muton de Boadefr, načelnik Generalštaba, stručnjak za sva ruska pitanja, tvorac našeg tek propupelog saveza s novim carem, čovek koji je proveo toliko vremena s ruskim carskim dvorom da je i sam počeo da liči na nekog ruskog grofa sa zasukanim brkovima. Drugi, malo stariji, šezdesetogodišnjak, Boadefrov je pretpostavljeni, ministar rata lično, general Ogist Mersje.

Prilazim do sredine sobe pa salutiram.

Mersje ima neobično izborano i nepomično lice, slično kožnatoj masci. Ponekad me obuzme čudan privid da me kroz uzane očne proreze te maske posmatra neki sasvim drugi čovek. Mersje kaže svojim tihim glasom: „Dakle, majore Pikare, to nije dugo potrajalo. Kada se završilo?“

„Pre pola sata, generale.“

„Zaista je gotovo dakle?“

Klimnem glavom. „Gotovo je.“

I tako počinje.

„Dodite sedite pored vatre“, naređuje mi ministar. Govori vrlo tiho, kao i uvek. Pokazuje mi jednu pozlaćenu stolicu. „Privucite je. Skinite šinjel. Ispričajte nam sve što se dogodilo.“

Seda, s napregnutim očekivanjem, na rub svoje stolice: telo mu je malo prignuto napred, šake spojene, podlaktice položene na kolena. Protokol mu nije dozvolio da jutros lično prisustvuje spektaklu. Sada je u poziciji impresarija koji je propustio sopstvenu predstavu. Žudi za detaljima: utiscima, zapažanjima, živim bojama.

„Kakvo je, pre svega, bilo raspoloženje na ulicama?“

„Rekao bih da je bilo... puno očekivanja.“

Opisujem kako sam još pre zore izašao iz stana i pošao ka Ekol militeru* i kako su ulice, barem u početku, bile neobično tihe, pošto je bila subota – „Jevrejski sabat“, upada Mersje smeškajući se malčice – a osim toga još i ledeno. Zapravo, iako to nisam spomenuo, dok sam po mraku išao trotoarima Ulice Boasje i Avenije Trokadero, počinjao sam da se pitam da li bi se ministrova velika predstava mogla pretvoriti u potpuni fijasko. Kad sam, međutim, stigao do mosta Alma i video senke kako se u masi slivaju preko tamne Sene, shvatio sam ono što je Mersje svakako znao sve vreme: da će čovekov nagon da posmatra poniženje drugog ljudskog bića uvek pružiti dovoljnu zaštitu čak i od najgore hladnoće.

Pridružio sam se mnoštvu koje se slivalo ka jugu, preko reke pa niz Aveniju maršala Boskea – gusta masa ljudskog roda prelivala se preko drvenih trotoara na kolovoz. Ti su me ljudi podsećali na svet koji dolazi da gleda konjske trke – vladalo je među njima nekakvo slično zajedničko osećanje iščekivanja, zajednička potraga za zadovoljstvom koje prekoračuje međuklasne granice. Kolporterer su išli tamo-ovamo i prodavali jutarnja izdanja novina. S mangala uz ulicu širio se miris pečenog kestenja.

Pri dnu avenije izdvojio sam se iz gomile i prešao do Ekol militera, gde sam do pre godinu dana predavao topografiju. Svet je prolazio dalje mimo mene ka zvaničnom mestu okupljanja na Trgu Fontenoa. Počinjalo je da se razdanjuje. Ekol militer je odzvanjao od truba i doboša, topota kopita i bata čizama, izvikivanih naređenja i psovki. Svakom od devet pešadijskih pukova stacioniranih u Parizu bilo je naređeno da pošalje dve čete da prisustvuju ceremoniji, i to jednu četvu sastavljenu od iskusnih vojnika, a drugu od tek regrutovanih, na čiji će moral, smatrao je Mersje, pruženi primer delovati blagotvorno. Dok

---

* Franc.: *École Militaire* – prostrani kompleks škola za vojnu obuku u Sedmom arondismanu Pariza. (Prim. prev.)

---

sam prolazio kroz veličanstvene salone da bih izašao na dvorište Morlan, na zaleđenom tlu već su se okupljale hiljade vojnika.

Nikada nisam prisustvovao nijednom javnom pogubljenju, nikada nisam iskusio tu naročitu atmosferu, ali zamišljam da osećanje mora biti otprilike slično onom koje je vladalo u Ekol militeru tog jutra. Ogromno dvorište Morlan pružalo je odgovarajuću pozornicu za veliki spektakl. U daljini, iza ograde, u polukrugu Trga Fontenoa, žamoreće more porumenelih lica komešalo se iza kordona žandarma u crnim uniformama. Nigde nije bilo ni centimetra praznog prostora. Ljudi su stajali na klupama i na krovovima kočija i omnibusa, sedeli na granama, jedan je čak uspeo da se popne na tornjić spomenika Francusko-pruskom ratu iz 1870.

Tu me Mersje, koji je žedno gutao sve ovo, upita: „Koliko je dakle bilo prisutnih, da li biste mogli da procenite?“

„Policajska prefektura uverava me da je bilo dvadeset hiljada.“

„Zaista?“ Ministar nije delovao impresioniran koliko sam očekivao. „Znate da sam prvobitno želeo da se ceremonija održi na Lonšanu? Hipodrom može da primi *pedeset* hiljada.“

Boadefr reče, ulagujući mu se: „I vi biste ga i popunili, po svemu sudeći, ministre.“

„Naravno da bismo! Ministarstvo unutrašnjih dela smatralo je, međutim, da postoji opasnost od izbijanja javnih nereda, dok ja kažem: što brojniji posmatrači, to upečatljivija lekcija.“

Meni se svejedno činilo da je dvadeset hiljada mnogo ljudi. Žagor svetine bio je prituljen ali zloslutan, kao disanje nekakve moćne životinje, privremeno mirne, ali koja bi svakog trenutka mogla postati opasna. Nešto malo pre osam pojavi se pratnja na konjima, prokasa ispred mase, i zver odjednom poče da se budi, jer su se između konjanika mogla nazreti crna zatvorenička kola s četvoropregom. Talas podrugljivih uzvika naraste i prevalja se preko njih. Pratnja uspori, kapija se otvori, i kola i straža zakloparaše preko kaldrme ulazeći u kompleks Ekol militer.

Dok sam gledao kako prolaze u unutrašnje dvorište i nestaju s vida, jedan čovek koji je stajao blizu mene reče: „Zapazite, majore Pikare: Rimljani su bacali hrišćane lavovima, mi im bacamo Jevreje. To vam je napredak, valjda.“

Čovek je bio umotan u šinjel, okovratnik mu je bio podignut, sivi šal obavijen oko vrata, šapka nisko natučena na oči. Najpre sam ga prepoznao po glasu, onda po tome kako mu se telo neobuzdano treslo.

Salutirao sam mu. „Pukovniče Sandere.“

Sander reče: „Gde ćete vi stajati da posmatrate predstavu?“

„Nisam razmišljao o tome.“

„Dobrodošli ste da se pridružite meni i mojim ljudima.“

„Biću počastvovan, samo najpre moram da proverim da li se sve odvija prema ministrovim uputstvima.“

„Kad budete obavili svoje dužnosti, mi ćemo biti eno tamo.“ Pokazao je rukom koja se tresla na drugu stranu dvorišta Morlan. „Imaćete dobar pogled.“

Moje dužnosti! Kad se sad osvrnem, pitam se je li pukovnik bio sarkastičan. Otišao sam do garnizonske kancelarije, gde se nalazio zatvorenik, pod starateljstvom kapetana Republikanske garde Lebrin-Renoa. Nisam imao nimalo želje da osuđenika vidim ponovo. Pre svega dve godine on je u istoj ovoj zgradi bio moj student. Sad nisam imao ništa da mu kažem, nisam osećao ništa prema njemu, želeo sam da se nikad nije rodio i da zauvek nestane – iz Pariza, iz Francuske, iz Evrope. Jedan vojnik je otišao da mi dovede Lebrin-Renoa. Ispostavilo se da je Lebrin-Reno krupan konjolik i zajapuren momak, po izgledu sličan policajcu. Raportirao mi je: „Izdajnik je nervozan, ali se drži mirno. Mislim da neće izazivati nikakve nevolje. Šavovi na odeći su mu popušteni, a sablja zasečena da se lako prelomi. Ništa nije prepušteno slučaju. Ako bude pokušao da održi govor, general Dara će dati znak, pa će orkestar zasvirati i to će ga utopiti.“

„Kakva se to melodija svira da bi nekog utopila?“, mudrovao je Mersje.

„Neka mornarska, ministre?“, priskoči Boadefr.

„Dobra vam je ta“, prosudi Mersje; ali nije se osmehnuo – on se retko osmehuje. Ponovo se okreće ka meni. „Pratili ste dakle događaje sa Sanderom i njegovim ljudima. Šta mislite o njima?“

Nisam siguran šta da odgovorim – Sander je, na kraju krajeva, ipak pukovnik – pa oprezno kažem: „Grupa odanih patriota, obavljaju dragocen posao, a ne dobijaju gotovo nikakvo priznanje.“

To je dobar odgovor. Toliko dobar da se oko njega možda okreće ceo moj život – a sa njim i priča koju se spremam da ispričam. Kako god bilo, Mersje mi, ili taj čovek iza maske koju tvori Mersje, upućuje ispitivački pogled kao da proverava mislim li zaista to što sam rekao, pa onda s odobravanjem klimne glavom. „Imate pravo, Pikare. Francuska im mnogo duguje.“

Sva šestorica tih uzornih ljudi, eufemistički nazvani „Odeljenje za statistiku“ Generalštaba, bila su prisutna tog jutra da bi bili očevici kulminacije svog dela. Potražio sam ih pošto sam dovršio razgovor s Lebrin-Renoom. Stajali su malo izdvojeni od svih ostalih, u jugozapadnom uglu paradnog dvorišta, u zavetrini koju je pružala jedna niska zgrada kompleksa. Sander je zavukao ruke u džepove, oborio glavu i izgledalo je da je potpuno odsutan...

„Sećate li se“, prekide me ministar rata okrećući se Boadefru, „kako su Žana Sandera nekad nazivali najnaočitijim čovekom u čitavoj francuskoj vojsci?“

„Sećam se, ministre“, potvrđi načelnik Generalštaba. „Sad jedva možete da poverujete u to. Jadan čovek.“

Sanderu je s jedne strane stajao njegov zamenik, debeljuškasti alkoholičar s licem boje cigle, koji je u pravilnim razmacima potezao iz metalne čuture o boku, a s druge jedini član pukovnikovog personala koga sam poznao iz viđenja – krupni Žozef Anri, koji me pljesnu po ramenu i zagrme kako se nada

da sam ga spominjao u izveštajima podnesenim ministru. U poređenju s njim dvojica mlađih oficira iz Sanderovog odeljenja, obojica kapetani, izgledali su potpuno bezbojno. Bio je tu i jedan civil, kočat činovnik koji je, činilo se, retko kad izlazio na svež vazduh i koji je držao binokl za operu. Svi su se malo pomerili da mi naprave mesta, a alkoholičar mi je ponudio da gucnem malo njegovog poganog konjaka. Uskoro su nam se pridružila još dvojica pridošlica koji nisu pripadali Sanderovom osoblju: jedan elegantni službenik Ministarstva spoljnih poslova i onaj uznemirujući klippan, pukovnik Di Pati de Klam, čiji je monokl na jutarnjoj svetlosti svetlucao kao prazna očna duplja.

Vreme se sad već primicalo i osećalo se kako pod zloslutnim bledim nebom napetost raste. Blizu četiri hiljade vojnika bilo je postrojeno na paradnom terenu, a niko od njih ni glasa nije puštao. Čak je i svetina bila tiha. Kretanja je bilo jedino pri ivicama dvorišta Morlan, gde su neke naročito pozvane goste još odvodili do njihovih mesta, užurbane i pune prećutnog izvinjavanja kao korotnici koji kasne na sahranu. Neki gledaoci što su stajali blizu ograde prepoznali su jednu sićušnu vitku ženu s belom šubarom i mufom i plavim kišobranom s volančićima, koju je pratio jedan visoki dragonski poručnik, pa se preko blata prosulo lako tapšanje isprekidano uzvicima: „Ura!“ i „Bravo!“

Podižući pogled, Sander zagunđa: „Ko je to, dovraga?“

Jedan od dvojice kapetana uze od činovnika binokl pa ga okrenu ga gospođi u krznu, koja je sad ljupko odzdravljala gomili klimajući glavom i dražesno vrteći kišobran.

„Đavo da me nosi ako to nije Božanstvena Sara!“ Podesio je malo binokl. „A čuva je Rošbue iz Dvadeset osmog, srećković jedan pogani!“

Mersje se zavaljuje na naslon i gladi sedi brk. Sara Bernar je došla na njegovu predstavu! Takve stvari on hoće od mene: poneku umetničku nijansu, govorkanja iz višeg društva. Ipak

---

se pretvara da nije zadovoljan. „Ne mogu da zamislim kome je palo na pamet da pozove *glumicu*...“

U deset do devet komandant parade general Dara izjahao je kaldrmisanom stazom do sredine paradnog terena. Ždrebica pod generalom frktala je i obarala glavu dok ju je on zaustavljao; zaigrala je ukrug merkajući okom mnoštvo sveta, zakopala kopitom po smrznutom tlu, pa stala.

U devet je sat počeo da odzvanja i odjeknula je komanda: „Čete! Mirno!“ Uz gromovit zvuk potpetice čizama četiri hiljade vojnika istovremeno su kucnule jedna o drugu. Istog tog časa u suprotnom uglu paradnog terena pojavila se jedna petočlana grupa i pošla ka generalu. Kako se približavala, sitne neprepoznatljive prilike pretvorile su se u pratnju od četvorice artiljeraca koji su okruživali osuđenika. Prilazili su žustrim korakom, marširajući s tako savršenom vremenskom usklađenošću da im se iskorak desnom nogom tačno svaki peti put besprekorno poklapao s udarcem zvona koje je otkucavalo devet sati; jednom je samo zatvorenik izgubio korak, ali ga je odmah ponovo uhvatio. Dok je odjek poslednjeg udarca zvona još zamirao, petorica ljudi stadoše i salutiraše. Onda se artiljerici okrenuše u mestu i odmarširaše ostavljajući osuđenika samog oči u oči s generalom.

Bubnjevi zatreštaše. Oglasi se jedna truba. Istupi jedan zvaničnik, s listom papira podignutim ispred lica, kao herald u nekom pozorišnom komadu. Proglas je lepetao na ledenom vetru, ali čovek je imao glas neobično snažan za nekoga tako sitnog stasom.

„U ime francuskog naroda, prvi stalni vojni sud pod ratnim vlastima u Parizu, koji je zasedao bez prisustva javnosti, proglasio je javno sledeću presudu. Članovima suda postavljeno je pitanje da li je Alfred Drajfus, kapetan Četrnaestog artiljerijskog puka, opunomoćeni oficir i stažista Generalštaba francuske vojske, kriv za izručivanje izvesnog broja tajnih ili poverljivih

dokumenata koji se tiču nacionalne bezbednosti određenoj strani sili ili njenim agentima.

Sud je doneo jednoglasnu odluku koja glasi: optuženi je kriv.

Sud jednoglasno osuđuje Alfreda Drajfusa na doživotnu deportaciju u utvrđeni zatvoreni prostor, proglašava degradiranje kapetana Alfreda Drajfusa i nalaže da se oduzimanje čina sprovede pre prve vojne parade pariskog garnizona.“

Pročitavši ovo, čovek odstupi. General Dara se uspravi u uzengijama i poteže mač. Osuđenik je morao da izvije vrat da bi gledao gore u njega. Pinsnez su mu bili oduzeli, pa je nosio naočari bez okvira.

„Alfrede Drajfuse, nedostojan si da nosiš oružje. Degradiramo te u ime francuskog naroda!“

„U tom trenutku“, pričam Mersjeu, „zatvorenik je progovorio prvi put.“

Mersje se iznenađeno trzne. „*Progovorio je?*“

„Da.“ Iz džepa pantalona izvlačim beležnicu. „Podigao je obe ruke iznad glave i povikao...“ Proveravam da bih naveo potpuno tačno. „Vojnici, ovde degradiraju nevinog čoveka... Vojnici, ovde obeščašćuju nevinog čoveka... Živela Francuska... Živela vojska...“ Čitam ravnim glasom, bez emocija, i to je potpuno prikladno, jer tako je i bilo izgovoreno. Jedina je razlika bila u tome što je Drajfus, Jevrej iz Miluza, reči izgovarao s blagim nemačkim naglaskom.

Ministar se mršti. „Kako je dozvoljeno da se to desi? Čini mi se da rekoste kako su nameravali da zasviraju marš ako zatvorenik pokuša da održi govor?“

„General Dara je zauzeo stanovište da nekoliko uzvika protesta ne čini govor i da bi muzika poremetila ozbiljnost trenutka.“

„Je li bilo nekog odgovora iz mase?“

„Da.“ Ponovo sam konsultovao svoje beleške. „Masa je počela da skandira: 'Smrt... smrt... smrt...'“

Kad je skandiranje započelo, pogledali smo ka ogradi i Sander je rekao: „Moraće da nastave ili će se ovo oteti iz ruku.“

Zamolio sam da mi pozajme binokl. Prineo sam ga očima, podesio fokus i ugledao jednog divovskog čoveka, gardijskog zastavnika, kako hvata Drajfusa i nizom snažnih pokreta otrže mu epote, otkida svu dugmad s koporana i zlatne pletenice s rukava, da bi potom kleknuo i iscepao crvene štrafte s pantalona. Usmerio sam binokl na Drajfusovo lice. Bilo je potpuno bezizražajno. Gledao je pravo ispred sebe dok ga je gardista cimao tamo i ovamo, trpeći ova poniženja kao dete kome nekakvo nesnosno odraslo čeljade namešta odeću. Zastavnik na kraju izvuče Drajfusovu sablju iz korica, zari joj vršak u blato, pa je prelomi pritisnuvši je čizmom. Polovine je bacio na hrpicu pozamanterije pred Drajfusovim nogama, oštro odstupio za dva koraka, okrenuo glavu ka generalu i salutirao, dok je Drajfus upirao pogled u otrgnute simbole svoje časti bačene na zemlju.

Sander nestrpljivo reče: „Dajte, Pikare – binokl je kod vas. Kažite nam kako on izgleda.“

„Izgleda“, odgovorio sam vraćajući binokl činovniku, „kao jevrejski krojač koji sabira koliku štetu čine tolike bačene zlatne pletenice. Da ima metar oko vrata, mogao bi sasvim lepo da stoji usred krojačnice u Oberovoj ulici.“

„Dobro vam je to“, reče Sander. „Dopada mi se.“

„Odlično“, slaže se sa Sanderom Mersje i sklapa oči. „Tačno mogu da ga zamislim.“

Tada je Drajfus ponovo povikao: „Živela Francuska! Kunem se da sam nedužan!“

Onda je započeo dugi ophod, pod pratnjom, oko sve četiri strane dvorišta Morlan, prolazeći u iscepanoj uniformi ispred svake čete da bi vojnici zauvek upamtili kako vojska postupa sa izdajnicima. S vremena na vreme uzvikivao je: „Nevin sam!“, što je gomila dočekivala porugama i uzvicima „Judo!“ i „Izdajico

jevrejska!“ Sve to zajedno oteglu se u beskraj, iako je moj sat pokazivao da je zapravo potrajalo svega sedam minuta.

Kad je Drajfus pošao prema mestu gde smo mi stajali, onaj čovek iz Ministarstva spoljnih dela, na koga je bio došao red da se posluži binoklom, reče lenjim glasom: „Ne razumem kako ovaj čovek može da dozvoli da bude podvrgnut ovakvom poniženju a da se i dalje smatra nevinim. Da je stvarno nevin sigurno bi se opirao, ne bi ovako krotko dopuštao da ga vodaju naokolo? Ili je to možda nekakva jevrejska crta, šta mislite?“

„Naravno da je jevrejska crta!“, odseče Sander. „To je rasa potpuno lišena svakog patriotizma, časti i ponosa. Vekovima ništa nisu ni radili nego izdavali ljude među kojima su živeli, počevši još od Isusa Hrista.“

Kad je Drajfus naišao pored mesta gde smo mi stajali, Sander mu je okrenuo leđa da iskaže svoj prezir, ali ja nisam od njega mogao da odvojim oči. Da li zbog tri meseca provedena u zatvoru ili zbog ciče zime tog jutra, lice mu je bilo podnadulo i sivkastobelo, boje crva. Crni koporan s otrgnutom dugmadi visio je rastvoren pa se ispod videla bela košulja. Retka kosa stršala mu je u čupercima; nešto je svetlucalo u njoj. Stupao je u korak sa svojim stražarima. Nakratko je pogledao ka nama i pogled mu se susreo s mojim, i tada sam mu zavirio pravo u dušu, opazio načas životinjski strah, očajničku mentalnu borbu da se ne raspadne. Dok sam ga gledao kako se udaljava, shvatio sam da je to što mu se presijava u kosi pljuvačka. Mora biti da se pitao kakvu li sam ulogu ja odigrao u njegovoj propasti.

Ostala je sad samo još jedna postaja na njegovom putu ka Kalvariji: za njega, siguran sam, najgori deo, na kome će biti primoran da prođe pored ograde, tačno ispred rulje. Policajci su se uhvatili za ruke trudeći se da zadrže javnost na odstojanju, ali kada su posmatrači videli zatvorenika kako se približava, nagrnuli su napred, a policijski kordon se izvio, zategnuo, pa pokidao i bujica je provalila, izlivajući se preko pločnika i

---

ograde. Drajfus je stao i okrenuo se prema svetini, podigao ruke, rekao nešto. Prema meni je bio okrenut leđima i nisam čuo njegove reči, samo već poznate uvrede: „Judo!“, „Izdajniče!“, i „Smrt Jevreju!“, kojima su ga u odgovor zasuli.

Konačno ga je njegova pratnja povukla i pvela ka zatvorskim kolima, koja su čekala odmah tu ispred, pod stražom na konjima. Osuđeniku su ruke liscama vezane iza leđa. Ušao je u kola. Vrata su zatvorena i zaključana, konji poterani i kola su se cimnula napred, kroz kapiju, pa preko Trga Fontenoa. Na trenutak me je obuzela sumnja da neće uspeti da se probiju kroz rulju koja je pružala ruke da udari u stranice kola, ali su je konjički oficiri potisnuli udarajući ljude pljoštimize sabljama. Čuo sam kako je kandžija dvaput švićnula. Kočijaš je podviknuo konjima. Kola su ubrzala izbijajući kroz svetinu na čistac, zatim skrenula levo i nestala s vida. Već u sledećem trenutku izdata je naredba da parada počne. Bat čizama kao da je uzdrmao zemlju. Trube su zasvirale. Doboši su udarali ritam. Kad je orkestar zasvirao marš *Sambra i Meza*, počeo je sneg. Osetio sam ogromno olakšanje. Verujem da nam je laknulo svima. Spontano smo se okrenuli jedni prema drugima i svi naizmenično rukovali. Kao da je zdravo telo iščistilo iz sebe nešto pogano i kužno i život sad može da počne iznova.

Završavam svoj raport. U ministrovnoj sobi sve je utihnulo, čuje se samo pucketanje vatre.

„Šteta je samo“, kaže na kraju Mersje, „što će taj izdajnik ostati živ. Kažem ovo više radi njega nego radi bilo koga drugog. Kakav mu je sad život preostao? Milosrdnije bi bilo dokrajčiti ga. Zbog toga i jesam želeo da Poslanički dom ponovo uspostavi smrtnu kaznu za izdaju.“

Boadefr ulizički klima glavom. „Vi ste dali sve od sebe, ministre.“

Mersjeu krckaju kolena dok ustaje. Prilazi velikom globusu na postolju pored svog stola, pa me rukom poziva da mu se pridružim. Stavlja naočari i zagleda se naniže u Zemlju kao nekakvo kratkovido božanstvo.

„Moram da ga smestim negde gde neće moći ni sa kim da razgovara. Neću da prokrijumčari još neku izdajničku poruku. A što je podjednako toliko važno, neću da iko bude u stanju da komunicira s njim.“

Iznenadajuće nežno ministar položi dlan na severnu poluloptu i blago okreće svet. Atlantik mu klizi ispod ruke. Ministar zaustavlja globus i pokazuje jednu tačku na obali Južne Amerike, sedam hiljada kilometara daleko od Pariza. Pogleda me izvijajući obrvu, pozivajući me da pogađam.

„Kažnjenička kolonija kod Kajene?“, kažem.

„Blizu, samo sigurnije od toga.“ Prigne se i kucne prstom po globusu. „Đavolje ostrvo: petnaest kilometara od obale. More oko njega vrvi od ajkula. Zbog ogromnih talasa i snažnih struja teško je prići čak i čamcem.“

„Mislio sam da je to mesto zatvoreno već godinama.“

„Bilo je. Poslednje žitelje činila je jedna kolonija gubavih osuđenika. Moraću da zatražim odobrenje od Poslaničkog doma, ali ću ga ovog puta i dobiti. Ostrvo će biti otvoreno naročito za Drajfusa. Dakle, šta mislite o tome?“

Moja neposredna reakcija je iznenađenje. Mersje je oženjen Engleskinjom i smatraju ga republikancem i čovekom slobodnog uma – koji odbija da prisustvuje misama, na primer – a to su osobine kojima se ja divim, pa ipak, uz sve to, ima u njemu nekakvog jezuitskog fanatizma. *Đavolje ostrvo?*, mislim. *Pa valjda smo na pragu dvadesetog veka, a ne osamnaestog...*

„Dakle?“, ponavlja ministar. „Kakvo je vaše gledište?“

„Zar to nije pomalo...“ – pažljivo biram reč, želim da budem taktičan – „*dimaovski?*“

„Dimaovski? Kako to mislite dimaovski?“

„Hoću samo da kažem kako mi to pomalo zvuči kao kazna iz Diminih istorijskih romana. Čujem u tome nekakav odjek *Čoveka sa gvozdеноm maskom*. Zar neće Drajfus postati poznat kao Čovek s Đavoljeg ostrva? To će ga pretvoriti u najslavnijeg zatvorenika na svetu...“

„Upravo tako!“, uskliknu Mersje i pljesnu se po butini ispljavajući otvoreno osećanja, što je bilo retko za njega. „Upravo mi se to i dopada. To će osvojiti maštu javnosti.“

Priklanjam se njegovom nadmoćnom političkom sudu. Istovremeno se pitam kakve veze javnost ima s tim. Mersje mi pruža ključ za objašnjenje tek kad uzmem šinjel spremajući se da pođem.

„Možda me sad poslednji put vidite u ovoj kancelariji.“

„Žao mi je što to čujem, generale.“

„Jasno vam je da mene politika slabo zanima – ja sam po profesiji vojnik, nisam političar. Ipak shvatam da među strankama vlada veliko nezadovoljstvo i vlada će opstati možda samo još nedelju ili dve. Možda ćemo imati i novog predsednika.“ Sleže ramenima. „Tako je kako je. Mi vojnici služimo tamo gde nam je naređeno.“ Rukuje se sa mnom. „Ostavili ste na mene dubok utisak inteligencijom koju ste pokazali za vreme ove neprijatne afere, majore Pikare. To neće biti zaboravljeno, zar ne, načelniče?“

„Neće, ministre.“ Boadefr takođe ustaje da se rukuje sa mnom. „Hvala vam, Pikare. Vrlo ste nas prosvetlili. Kao da sam sâm bio tamo. Uzgred budi rečeno, kako napredujete s učenjem ruskog?“

„Sumnjam da ću ikada biti u stanju da govorim taj jezik, generale, ali sad već mogu da čitam Tolstoja – uz pomoć rečnika, naravno.“

„Izvršno. Krupne se stvari dešavaju između Francuske i Rusije. Dobro poznavanje ruskog biće vrlo korisno jednom oficiru u sponu.“

Na vratima sam i tek što ih nisam otvorio, osećajući se, kao što i dolikuje, zgrejan ovim silnim laskanjem, kad me Mersje iznebuha upita: „Recite mi, da li je moje ime uopšte spominjano?“

„Izvinite?“ Nisam sasvim siguran šta me pita. „Spominjano u kom smislu?“

„Za vreme ceremonije jutros.“

„Mislim da nije.“

„Nije ni najmanje važno.“ Mersje odmahuje rukom. „Samo sam se pitao da li je među masom bilo ikakvih demonstracija...“

„Ne, nikakvih da sam ja video.“

„Odlično. Nisam ni očekivao da će biti.“

Tiho zatvaram vrata za sobom.

Stupivši ponovo u vetroviti kanjon Ulice Svetog Dominika, pridržavam šapku rukom i prelazim stotinu metara do susednog ulaza u Ministarstvo rata. Nigde nikog nema. Moja sabrača oficiri očigledno imaju u subotu da se bave nečim lepšim nego što su birokratska posla Francuske vojske. Pametni momci! Napisaću zvanični raport, pospremiti svoj sto i pokušati da isteram Drajfusa iz glave. Ustrčavam uz stepenice i polutrkom prolazim kroz hodnik do svoje kancelarije.

Još od Napoleonovog doba Ministarstvo rata podeljeno je u četiri odseka. Prvi se bavi administracijom, drugi obaveštajnim radom, treći obukom i izvođenjem operacija, četvrti transportom. Ja radim pri Trećem odseku, pod komandom pukovnika Bušea, koga – pošto je takođe pametan čovek – ovog zimskog jutra nema nigde na vidiku. Kao njegov zamenik imam sopstvenu malu kancelariju, голу monašku ćeliju čiji prozor gleda na turobno dvorište. Dve stolice, pisaći sto i ormar za dokumenta, to mi je sav nameštaj. Grejanje ne radi. Toliko je hladno da vidim svoj dah u vazduhu. Sedam ne skidajući šinjel i razmišljam o papirologiji koja se nakupila proteklih dana. Zastenjem i pružam ruku ka jednom dosijeu.

Mora biti da su prošla dva-tri sata i da je bilo negde rano posle podne kad sam čuo kako se kroz pusti hodnik približavaju

---

nečiji teški koraci. Ko god to bio prolazi pored moje kancelarije, zastaje, onda se vraća i staje ispred mojih vrata. Dovoljno su tanka da kroz njih čujem teško disanje. Ustajem, tiho prilazim vratima, oslušnem, pa ih onda naglo otvorim i zateknem se licem u lice s načelnikom Drugog odseka – što će reći šefom čitave vojne obaveštajne službe. Ne bih umeo da kažem koji se od nas dvojice gore postideo.

„Generale Gonse“, kažem salutirajući. „Pojma nisam imao da ste to vi.“

Gons je čuven po svom četrnaestočasovnom radnom vremenu. Mogao sam svakako da pogodim da ako ikog drugog uopšte ima u zgradi, onda će to sasvim izvesno biti on. Njegovi neprijatelji kažu da on jedino tako i može da izađe na kraj sa svojim poslom.

„Sve je u redu, majore Pikare. Ova zgrada je prava jazbina. Mogu li?“ Pučkajući cigaretu, ugega se na kratkim nogama u svoju kancelariju. „Izvinite što vas ometam, ali upravo sam dobio poruku od pukovnika Gerena s Trga Vandom. Javlja da je Drajfus jutros na paradi priznao. Jeste li to znali?“

Zevam u njega kao budala. „Ne, generale, nisam znao.“

„Navodno je pola sata pre jutrošnje ceremonije rekao kapetanu koji ga je čuvao da zaista jeste predao dokumenta Nemcima.“ Gons sleže ramenima. „Mislio sam da morate da znate pošto bi trebalo da vi sve to držite na oku za ministrov račun.“

„Ali već sam mu predao izveštaj...“ Potpuno sam zgranut. Ovakva nekompetentnost može čoveku da upropasti karijeru. Uprkos težini dokaza prikupljenih protiv njega, Drajfus je sve od oktobra odbijao da prizna krivicu, i evo sad mi se kaže kako je konačno priznao, praktično meni ispred nosa, a meni je to promaklo! „Bolje da odem i utvrdim o čemu je tu tačno reč.“

„Predložio bih da to svakako uradite. A kad budete gotovi, dođite da mi raportirate.“

Ponovo žurno izlazim na hladnu sivu polusvetlost. Uzimam jednu od kočija koje čekaju poređane na uglu Bulevara Sen

Žermen, a kad stignemo pred Ekol militer, kažem kočijašu da me pričeka, pa utrčavam u kompleks. Tišina polegla po ogromnom paradnom dvorištu naprosto mi se ruga. Ne vidi se nigde ništa živo osim radnika koji raščišćavaju otpatke s Trga Fontenoa. Vraćam se u kočiju i kažem kočijašu da me vozi što brže može u sedište vojne uprave Pariza na Trgu Vandom, gde u holu sumorne, oronule zgrade čekam pukovnika Gerena. Pukovniku se ne žuri, i konačno dolazi držeći se kao čovek koga su prekinuli usred dobrog ručka kome jedva čeka da se vrati.

„Sve sam to već objasnio generalu Gonsu.“

„Izvinite, pukovniče, ali da li bi vam smetalo da objasnite i meni?“

Geren uzdiše. „Kapetan Lebrin-Reno bio je zadužen da drži na oku Drajfusa u stražarskoj sobi dok ceremonija ne bude počela. Predao ga je pratnji i kada je degradiranje počelo, došao je do jedne grupe s kojom sam ja stajao i rekao otprilike: 'Đavo neka me nosi, ovaj ološ je upravo sve priznao.'“

Vadim svoju beležnicu. „Šta je kapetan kazao da mu je Drajfus tačno rekao?“

„Ne sećam se od reči do reči. Suština je da je predavao tajne Nemcima, ali da one nisu bile naročito važne, da je ministar znao sve o njima i da bi za koju godinu čitava priča izašla na videlo. Nešto otprilike tako. Moraćete da popričate s Lebrin-Renoom.“

„Moraću. Gde da ga pronađem?“

„Pojma nemam. Nije na dužnosti.“

„Da li je i dalje u Parizu?“

„Dragi moj majore, otkud bih ja to znao?“

„Ne razumem baš sasvim“, kažem. „Zašto bi Drajfus odjednom priznao krivicu nekome sasvim nepoznatom, u trenutku kad time ništa nije mogao da dobije, pošto je prethodno puna tri meseca sve poricao?“

„Nikako ne mogu u tome da vam pomognem.“ Pukovnik se preko ramena osvrće ka svom ručku.

„A ako je upravo priznao krivicu kapetanu Lebrin-Renou, zašto je onda izašao i pred neprijateljski raspoloženom gomilom od više desetina hiljada ljudi više puta uzvikivao kako je nevin?“

Pukovnik kruto zateže ramena. „Da li vi to nazivate mog oficira lažovom?“

„Hvala vam, pukovniče.“ Odlazem beležnicu.

Pošto sam se vratio u ministarstvo, odlazim pravo do Gonsove kancelarije. Gons okapava nad naslaganim fasciklama. Dok mu podnosim izveštaj, podiže čizme na sto i naginje se unazad na stolici. „Mislite li dakle da ičeg ima u tome?“

„Ne, ne mislim. Ne pošto sam čuo pojedinosti. Mnogo je verovatnije da taj priglupi gardijski kapetan nije baš najbolje razumeo šta mu je rečeno. Ili je to, ili je malo nakitio priču da bi se napravio važan pred drugovima. Naravno, pod pretpostavkom“, dodao sam, „da Drajfus nije dvostruki agent koga smo podmetnuli Nemcima.“

Gons se smeje i pali novu cigaretu. „Kamo sreće!“

„Šta želite da uradim, generale?“

„Ne vidim da možete bogzna šta da uradite.“

Malo oklevam. „Postoji, naravno, jedan način da se dobije konačni odgovor.“

„Koji to?“

„Možemo da pitamo Drajfusa.“

Gons odmahuje glavom. „Nipošto. S njim se sad više ne može komunicirati. Osim toga, uskoro će biti otpremljen iz Pariza.“ Podiže noge sa stola i spušta ih na pod. Privlači sebi naslagane fascikle. Pepeo mu pada s cigarete na koporan. „Samo vi to ostavite meni. Otići ću da sve objasnim načelniku Generalštaba i ministru.“ Otvara jedan dosije i počinje da ga pregleda. Ne podiže pogled ka meni. „Hvala, majore Pikare. Voljno ste.“

2

Te večeri odlazim, u civilu, do Versaja da obiđem majku. Voz pun promaje klata se kroz pariska predgrađa, čudno ocrtana snegom i sjajem gasnih svetiljki. Putovanje traje gotovo ceo sat; imam čitav kupe za sebe. Pokušavam da čitam *Mladića* Dostojevskog, ali svaki put kad prelazimo skretnicu svetla se pogase i ja izgubim mesto do kog sam stigao. Pod plavim rezervnim svetlima gledam kroz prozor i zamišljam Drajfusa u ćeliji u zatvoru La Sante. Osuđenike transportuju železnicom u vagonima za stoku. Pretpostavljam da će njega poslati na zapadnu stranu zemlje, do neke atlantske luke, da sačeka deportaciju. Po ovom vremenu to putovanje će biti pravi ledeni pakao. Sklapam oči i pokušavam da odremam.

Moja mati ima stančić u jednoj modernoj ulici blizu železničke stanice u Versaju. Njoj je sedamdeset sedam godina i živi sama, pošto je ostala udovica pre skoro trideset godina. Sestra i ja naizmenično provodimo s njom pomalo vremena. Ana je starija od mene i ima decu, a ja nemam. Moj red uvek pada u subotu uveče, jer sam jedino tada siguran da ću moći da odem iz ministarstva.

Stižem kad se već uveliko smrklo; temperatura je mora biti pala na minus deset. Iza zaključanih vrata moja majka viče: „Ko je to?“

„Žorž, mama.“

„Ko?“

„Žorž. Tvoj sin.“

Treba mi malo vremena pre nego što je ubedim da me pusti da uđem. Ponekad me pomeša s mojim starijim bratom Polom, koji je umro pre pet godina; ponekad – i to je, začudo, još gore – s mojim ocem, koji je umro kad je meni bilo jedanaest godina. (Još jedna sestra mi je umrla pre nego što sam se ja rodio, a bratić kad mu je bilo svega jedanaest dana; jedno sasvim izvesno može da se kaže o senilnosti moje majke – otkako joj je pamet popustila, društva joj ne nedostaje.)

Mleko i hleb su se bili potpuno zamrzli, a sve cevi pretvorile u ledenice. Prvih pola sata proveo sam ložeći vatre da bih odledio stan, drugih pola sata ispružen na leđima, popravljajući mesto gde su cevi bile procurile. Večerali smo govedinu na burgundijski način koju je kućna pomoćnica, žena koja navraća u stan jedanput dnevno, donela iz obližnjeg restorana. Mama se malo pribira; izgleda da se čak i setila ko sam. Pričam joj šta sam radio, ali ne pominjem ni Drajfusa ni ceremoniju degradiranja – namučila bi se da shvati o čemu ja to govorim. Kasnije sedamo za klavir, koji zauzima najveći deo njene majušne dnevne sobice, da u duetu odsviramo jedan Šopenov rondo. Mama svira besprekorno; deo njenog mozga zadužen za muziku ostao je netaknut; to će biti poslednje što će je izdati. Pošto se smestila u krevet, ja sedam na klavirsku stoličicu i razgledam fotografije koje stoje na klaviru: ozbiljne porodične slike snimljene u Strazburu, vrt kuće u Gojderthajmu, jedna majčina minijatura iz vremena dok je studirala muziku, izlet u šumama oko Nojdorfa – uspomene iz jednog iščezlog sveta, iz Atlantide koju smo izgubili u ratu.*

---

* U ratu između Francuske i Nemačke 1870. godine francuska vojska pretrpela je strahovit poraz i podnela više od sto četrdeset hiljada

---

Bilo mi je šesnaest godina kada su Nemci granatirali Strazbur, ljubazno mi omogućivši da budem neposredni svedok događaja o kome smo na vojnoj akademiji učili kao o „prvoj modernoj upotrebi dalekometne artiljerije u velikim razmerama u svrhu redukovanja civilnog stanovništva“. Svojim sam očima gledao kako strazburška umetnička galerija i biblioteka izgaraju do temelja, video sam čitave delove grada raznesene u paramparčad, klečao sam pored prijatelja na samrtni, pomagao da se iz ruševina iskopaju nepoznati ljudi. Posle devet nedelja posada grada se predala. Ponuđeno nam je da biramo hoćemo li ostati kod svojih kuća i postati Nemci ili ostaviti sve što imamo i odseliti se u Francusku. U Pariz smo došli bez igde ičega i bez iluzija o bilo kakvoj sigurnosti našeg uljuđenog života.

Pre tog poniženja iz 1870. ja bih možda postao profesor muzike ili hirurg; posle njega, svaka mi je karijera izuzev vojničke izgledala naprosto frivolno. Moje obrazovanje finansiralo je Ministarstvo rata; vojska mi je postala otac i nikad se nijedan sin nije jače trudio da udovolji zahtevnom tati. Svoju pomalo sanjalačku i umetničku prirodu nadoknađivao sam žestokom disciplinom. U klasi od trista četvorice kadeta na akademiji Sen Sir diplomirao sam kao peti. Govorim nemački, italijanski, engleski i španski. Borio sam se u Aureskom gorju u severnoj Africi i bio odlikovan Kolonijalnom medaljom, i na Crvenoj reci u Indokini, gde sam dobio Zvezdu za hrabrost. Vitez sam Legije časti. A danas, posle dvadeset četiri godine u uniformi, doživio sam da me posebno pohvale ministar rata i načelnik

---

žrtava. Pod uslovima mirovnog ugovora istočne francuske pokrajine Alzas i Lorena postale su deo Nemačke. (Prim. aut.)

Francuski izgovor mesta *Geuderthaim* i *Neuderf* u Alzasu glasi Žedertajm i Nederf. Za razliku od Strazbura, za koji smo tradicionalno usvojili francuski izgovor, ova dva mesta susreću se u našim izvorima u svom nemačkom obliku. (Prim. prev.)

Generalštaba. Dok ležim u krevetu u majčinoj gostinskoj sobi u Versaju, a peti januar 1895. polako prelazi u šesti, ne čujem u glavi glas Alfreda Drajfusa dok tvrdi svetu da je nevin, nego glas Ogista Mersjea dok nagoveštava da ću biti unapređen: *Ostavili ste na mene dubok utisak inteligencijom koju ste pokazali... To neće biti zaboravljeno...*

Narednog jutra, uz zvuk zvona, vodim podruku svoju krhku majku do kraja zaleđene ulice, pa oko ugla do Katedrale Svetog Luja – izrazito bombastičnog spomenika državnom sujeverju, kako sam uvek smatrao; zašto Nemci nisu digli u vazduh *ovo* čudo? Vernici čine monohromni skup, crno-beo: opatice i udovice. Na vratima izvlačim majčinu ruku ispod svoje. „Naći ćemo se ovde posle mise.“

„Zar ti nećeš da uđeš?“

„Ja nikada ne ulazim, mama. Svake nedelje vodimo isti ovaj razgovor.“

Pažljivo me zagleda vlažnim sivim očima. Glas joj podrhtava. „Ali šta da kažem Bogu?“

„Reci da ću biti eno tamo, u kafeu *Di komers* na trgu.“

Ostavljam je na staranje mladom svešteniku i odlazim do kafea. Usput zastajem da kupim dvoje dnevne novine, *Figaro* i *Pti žurnal*. Sedam za sto pored prozora, naručujem kafu, palim cigaretu. Oboje novine donose vest o degradiranju na prvoj strani – *Pti žurnal* zapravo i nema na njoj ništa drugo. Članak je ilustrovan grubim skicama: na jednoj Drajfusa sprovode u paradno dvorište, na drugoj onaj punački sitni službenik u ogrtaču čita presudu, na trećoj Drajfusu kidaju činove s uniforme, i tu je konačno jedna na kojoj je sam Drajfus, sedi starac sa svojih trideset pet godina. Podnaslov glasi: „Ispaštanje: Zahtevamo za izdajnika Drajfusa najtežu kaznu. Verujemo i dalje da je jedina odgovarajuća kazna smrt...“ Kao da su sva mržnja i optužbe

potiskivane još od poraza 1870. našle sada oduška preko ovog jednog jedinog pojedinca.

Dok pijuckam kafu, pogledom prelećem preko senzacionalističkog opisa ceremonije u *Žurnalu*, sve dok ne naiđem na ovo: „Drajfus se okrenuo svojoj pratnji i rekao: 'Ako i jesam predao dokumenta, to je bilo samo da bih dobio druga, mnogo važnija. Za tri godine istina će izaći na videlo i sam ministar će ponovo otvoriti moj slučaj.' Ovo polupriznanje prvo je koje je izdajnik dao još otkako je uhapšen...“

Ne skidajući očiju s novinskog teksta, polako spuštam šoljicu s kafom i ponovo čitam pasus. Zatim uzimam *Figaro*. Nikakvo se priznanje ne spominje na prvoj strani, ni polovično niti celo; kakvo olakšanje. Na drugoj je, međutim, beleška o naj-svežijoj vesti: „Evo sada izveštaja jednog svedoka, primljenog prethodnog sata...“ – i ja se zatičem gde čitam drugu verziju iste priče, samo što je ovog puta Lebrin-Reno poimenice naveden kao izvor, i ovog puta nema nikakve sumnje u autentični Drajfusov glas. U svakom retku jasno čujem njegovo očajanje, grozničavu potrebu da ubedi ma koga, pa makar i oficira koji nad njim čuva stražu:

„Gledajte, kapetane; slušajte. U jednom ormaru u ambasadi pronađeno je pismo; to je bilo propratno pismo uz četiri druga dokumenta. Pismo je pokazano stručnjacima za analizu rukopisa. Tri grafologa rekla su da sam ga ja napisao, dvojica su rekla da nisam. Osuđen sam isključivo na osnovu toga! Kad mi je bilo osamnaest godina, stupio sam na Politehničku akademiju. Imao sam pred sobom blistavu vojnu karijeru, imetak od pet stotina hiljada franaka i izgleda na godišnja primanja od pedeset hiljada franaka. Nikad nisam jurio žene. U životu se nikad nisam kartao. Nisam dakle imao nikakve potrebe za novcem. Zašto bih onda počinio izdaju? Zbog novca? Ne. Zašto onda?“

Nijedan od ovih detalja nije trebalo da bude objavljen i moja je prva reakcija da ispod glasa ispsujem Lebrin-Renoa, budalastog mladog glupaka. Neoprostivo je za bilo kog oficira u bilo kom trenutku da se tako razblebeće pred novinarima – ali kad je posredi ovako osetljivo pitanje? Mora biti da je bio pijan! Kroz glavu mi je prošlo da bi trebalo smesta da se vratim u Pariz i odem pravo u Ministarstvo rata, ali onda sam pomislio na majku, koja se bez sumnje u tom trenutku na kolenima moli za moju besmrtnu dušu, pa zaključujem kako mi je verovatno najbolje da se uopšte ne mešam u to.

Puštam dakle da dan teče kao što je i bilo planirano. Izba-
vljam majku iz kandži dveju opatica, vraćamo se kući, a u podne
moj rođak Edmon Gast šalje po nas kočiju da nas odveze na
ručak kod njega, u obližnje selo Vij d'Avre. To je jedan prijatan,
vedar skup porodice i prijatelja: prijatelja s kojima smo bliski
toliko dugo da su nam već postali kao porodica.

Edmon, mlađi od mene koju godinu, već je gradonačelnik
Vij d'Avrea; on je jedan od onih srećnika koji zbilja imaju dara
za život. Gaji useve, slika, lovi, s lakoćom zarađuje novac, troši
ga dobro i voli svoju ženu – što i nije nikakvo čudo, jer Žana je
još lepa kao neka Renoarova slika. Ne zavidim nijednom čoveku,
ali ako bih nekome zavideo, onda bi to bio Edmon. U trpezariji
pored Žane sedi Luj Lebloa, koji je sa mnom išao u školu; do
mene je njegova žena Marta, preko puta mene Polina Romacoti,
koja je, bez obzira na to što ima italijansko prezime, odrasla s
nama u blizini Strazbura, a sada je udata za Filipa Monijea,
službenika Ministarstva spoljnih poslova, osam ili deset godina
starijeg od nas ostalih. Polina je u jednostavnoj sivoj haljini s
belim paspulima, za koju zna da je ja volim zato što me podseća
na jednu koju je nosila nekada, kad joj je bilo osamnaest godina.

Osim Monijea, svi smo mi za stolom izgnanici iz Alzasa i
niko od nas nema lepu reč da kaže za našeg zemljaka Alzašanina
Drajfusa, pa čak ni Edmon, čiji su politički stavovi radikalno

republikanski. Svi mi imamo priče o Jevrejima, naročito iz Miluza, za koje se ispostavilo, kad su dospeli u škripac i kad im je posle rata ponuđeno da biraju čiji će građani biti, da su odaniji Nemačkoj nego Francuskoj.

„Okreću se prema vetru, zavisno od toga ko drži moć“, izjavljuje Monije mašući svojom čašom za vino. „Tako su i opstajali dve hiljade godina. Zapravo ne možete da ih krivite.“

Samo se Lebloa odvažio da izrazi tračak sumnje. „Pazite, govoreći kao pravnik, ja sam u načelu protiv tajnih suđenja i moram priznati da se pitam da li bi i oficiru hrišćaninu bio isto tako uskraćen normalni sudski postupak – posebno što izgleda da su, ako je verovati *Figarou*, dokazi protiv njega tako šturi.“

„Normalni sudski postupak mu je uskraćen, kao što ti to kažeš, Luju“, govorim hladno, „zato što je slučaj obuhvatao pitanja koja se tiču nacionalne bezbednosti i koja nisu mogla da budu tek tako puštena u javnost na otvorenom suđenju, ko god da je bio okrivljeni. Osim toga, bilo je mnoštvo dokaza protiv njega, to apsolutno mogu da vam posvedočim!“

Polina se mršti na mene i shvatam da sam podigao glas. Zavladala je tišina. Luj popravlja salvetu u krilu i ništa više ne kaže. Neće da nam pokvari ručak. Polina, uvek prava žena jednog diplomate, ugrabi priliku da prebaci razgovor na pogođnije teme.

„Jesam li ti pričala kako smo Filip i ja otkrili predivan novi alzaski restoran u Ulici Marbef...“

Kad dođem kući, već je pet sati. Moj stan je u šesnaestom arondismanu, blizu Trga Viktora Igoa. Po adresi bi se reklo da je mnogo otmeniji nego što zaista jeste. Zapravo imam samo dve sobice na četvrtom spratu, a mučim se da od svoje majorske plate platim čak i toliko. Nisam ja Drajfus s privatnim prihodi- ma desetostruko većim od plate. Narav mi je, međutim, takva

da sam oduvek više voleo malo ali izvanredno nego mnogo a prosečno; sastavljam nekako kraj s krajem.

Samo što sam ušao sa ulice u zgradu i napravio dva-tri koraka ka stepenicama, kad iza sebe začujem kućepaziteljku – „Majore Pikare!“ – i okrenuvši se vidim gospođu Gero kako maše nečijom posetnicom. „Jedan oficir je dolazio kod vas“, saopšti mi ona prilazeći mi. „General!“

Uzimam kartu od nje: „General Šarl-Artur Gons, Ministarstvo rata“. Na poleđini je general Gons napisao svoju kućnu adresu.

Stan mu se nalazi blizu Bulonjske šume; mogu do tamo s lakoćom da otpešačim. Već za pet minuta pritiskam njegovo zvono. Vrata mi otvara neko potpuno drugačiji od onog opuštenog čoveka koga sam ostavio u njegovoj kancelariji u subotu posle podne. General je neobrijan, ima teške crne podočnjake. Koporan mu je raskopčan do pasa, a ispod se vidi ne baš sasvim čista potkošulja. U generalovoj ruci je čaša konjaka.

„Pikare. Lepo od vas što ste došli.“

„Izvinjavam se što nisam u uniformi, generale.“

„Ne smeta. Nedelja je, na kraju krajeva.“

Idem za njim kroz mračan stan – „Žena mi je na selu“, objašnjava mi on preko ramena – do njegove radne sobe. Iznad prozora su dva ukrštena koplja – uspomena na službu u severnoj Africi, pretpostavljam – a na kaminu fotografija snimljena pre četvrt veka, na kojoj je general tek mlađi štabni oficir Trinaestog armijskog korpusa. Gons dosipa sebi konjak, a naliva i meni, pa se stenjući sruči na kauč i pripaljuje cigaretu.

„Prokleta ova Drajfusova afera“, kaže. „Svima će nam doći glave.“

Odgovaram mu ovlašnim tonom – „Stvarno? Ja bih više voleo neku malo herojskiju smrt!“ – ali me general probada krajnje ozbiljnim pogledom.

„Dragi moj Pikare, vi izgleda ne shvatate: upravo smo stigli sasvim blizu ratu. Na nogama sam od jedan sat jutros, i sve to zbog te proklete budale Lebrin-Renoa!“